

SPRAVODAJCA

MESTSKÉHO MÚZEA V RAJCI

2022

RAJEC na začiatku 20. storočia

3x snímka: zbierka Mestského múzea v Rajci

REŠTAUROVANIE
TROJIČNÉHO STĽPU
V RAJCI

TROIČNÝ STĽP V RAJCI
V HISTORICKO-ETNOLOGICKOM
KONTEXTE

KNIHA
O VLADIMÍROVI KOMPÁNKOVI

RAJECKÝ RODÁK
JÁN MACHALICKÝ

ČRIEPKY Z KRONIKY RAJCA
16. časť

RAJECKÝ NÁREČOVÝ SLOVNÍK

15. výber: Lexika súvisiaca
s tradičným odievaním,
obutím a niektorými pracovnými
postupmi pri ich výrobe
v rajeckom nárečí.
(2. časť: písmená N – Ž)

REŠTAUROVANIE TROJIČNÉHO STĽPU V RAJCI

Reštaurovanie Trojičného stĺpu v Rajci sa realizovalo na zámer majiteľa – Mesta Rajec. V rámci komplexnej obnovy pamiatky tento proces riadil Mgr. Tomáš Stránsky, vedúci oddelenia kultúry a športu na Mestskom úrade v Rajci.

Reštaurátorské práce realizoval Mgr. art. Martin Šumaj, člen Komory reštaurátorov so špecializáciou na reštaurovanie kamenných polychrómovaných sôch, kamenných architektonických článkov, muriva a nadväzujúcich omietok v interiéroch a exteriéroch objektov historickej architektúry.

SÚSOŠIE SV. TROJICE, STAV PRED REŠTAUROVANÍM (vľavo) A STAV PO REŠTAUROVANÍ

Pamiatkový dohľad nad procesom reštaurovania vykonávala Mgr. Jana Piecková z Krajského pamiatkového úradu v Žiline (KPÚ Žilina). Reštaurátorské práce prebiehali v súlade so znením Zákona NR SR č.200/94 Z. z. a násl. „O Komore reštaurátorov a výkone reštaurátorskej činnosti jej členov“, v súlade so Zák. NR SR č. 49/2002 Z. z. a násl. „O ochrane pamiatkového fondu“ a v súlade s jeho vykonávacou vyhláškou MK SR č. 253/2010 Z. z.

Základné údaje o pamiatke:

Názov pamiatky:	Trojičný stĺp v Rajci
Umiestnenie pamiatky:	Námestie SNP v Rajci
ÚZPF NKP*:	11490/1-4
Majiteľ a užívateľ pamiatky:	Mesto Rajec
Slohové zaradenie a datovanie:	klasicizmus, 1818
Autorstvo:	Neznáme
Značenie:	Nesign.
Typ pamiatky:	stĺp so súsoším a sochou sv. Floriána
Technika:	sochárska, kamenárska, kováčska a kovolejárska práca, zlátenie
Rozmery:	celková výška - 750 cm priemer podstavca - 150 cm priemer spodného schodiskového stupňa - 2,5 m priemer oktogonálneho oplotenia - 6,8 m

* Ústredný zoznam pamiatkového fondu národných kultúrnych pamiatok

ZÁKLADNÝ CIEĽ REŠTAUROVANIA

Základným cieľom reštaurátorskeho zásahu bolo odstránenie produktov negatívneho vplyvu poveternostných podmienok, aby sa zamedzilo ďalšiemu úbytku pôvodných vrstiev. V prípade kamenných častí to boli vrstvy depozitu a vegetácie a pri kovových prvkoch bolo potrebné odstrániť vrstvy korózie viažuce na seba vlhkosť a znečistenie. Proces ich odstraňovania však nezasahoval do pôvodných vrstiev materiálov a nespôsobil úbytok ich hmoty. Následne boli z povrchu kamenných častí odstránené sekundárne cementové tmely. Tento proces bolo potrebné realizovať ručne, mechanicky, s použitím dlát a skalpelov, aby nedošlo k poškodeniu pôvodnej kamennej hmoty.

Druhým podstatným cieľom reštaurovania bola rekonštrukcia chýbajúcich častí v kamenných blokoch minerálnym tmelom na báze vápna za účelom prinávratenia pôvodného tvaroslovného výrazu pamiatky. Keďže sa na pamiatke nezachovali stopy po pôvodnej farebnej povrchovej úprave, boli kamenné prvky prezentované bez polychrómie len vo výraze pieskovca. Kovové prvky pamiatky bolo nevyhnutné ochrániť pred poveternostnými vplyvmi zlátením 24 karátovým plátkovým zlatom na mixtion. Tento zásah rešpektoval predchádzajúci stav prezentácie kovových prvkov. Na zábradlie oplotenia bola po jeho očistení aplikovaná dvojvrstvá ochranného čierneho matného náteru podobného tomu, aký sa na zábradlí nachádzal pred reštaurátorským zásahom.

Schvaľovací proces s KPÚ Žilina

Celý proces reštaurovania bol navrhnutý v rámci prvej, prípravnej etapy prác, vychádzajúc z reštaurátorského výskumu. Bol predložený KPÚ Žilina na schválenie a po jeho schválení sa pristúpilo k samotným prácam. Priebeh prác bol fotograficky dokumento-

SVÄTOŽIARA DUCHA SVÄTÉHO, POLOVIČNÉ ČISTENIE

DEMONTOVANÉ OBLAKY ZO SVÄTOŽIARY DUCHA SVÄTÉHO

vaný, pričom táto dokumentácia bola po skončení prác taktiež predložená KPÚ Žilina na schválenie a archivovanie.

POSTUP A TECHNOLOGIE REŠTAUROVANIA

Samotný proces reštaurovania sa skladal z postupných krokov, ktoré na seba technologicky nadväzovali.

Čistenie a konzervovanie

Ako prvá prebehla demontáž kovových prvkov, ktoré boli uchytené šróbmi a maticami. Nasledovalo čistenie depozitu na po-

vrchu kamenných blokov a sôch vysokotlakovým vodným čističom a odstránenie sekundárnych cementových tmelov sekáči a skalpelmi. Väčšie vrstvy na základovom páse oplotenia boli odstraňované šramovacím kladivom. Betónový nepôvodný blok na spodnom schodiskovom stupni bol odšramovaný do hĺbky 4 cm. Odolné vrstvy znečistenia boli postupne naboptňované a dočisťované parným čističom s použitím čistiacej pasty Fassadenreiniger od firmy Remmers. Kovové prvky boli od skorodovaných vrstiev a sekundárnych náterov čistené mosadznými a oceľovými kartáčmi a kotúčmi upevnenými na uhlovej brúske. Následne boli ošetrené viacerými nátermi odhrdzovača. Rovnakým procesom bolo očistené a zakonzervované aj kovové zábradlie. Povrch kamenných blokov a sôch bol napúšťaný konsolidantom na báze esterov kyseliny kremičitej Steinfestiger od firmy Remmers. Kovové tŕne a kramle spájajúce kamenné bloky boli konzervované mikrokryštalickým voskom REVAX 30. Rovnako ošetrený bol povrch Holubice Ducha Svätého a okolitých oblakov.

Tmelenie a rekonštrukcia chýbajúcich prvkov

Podstatným chýbajúcim prvkom bol hrot kopije sv. Floriána. Tento bol nanovo zrekonštruovaný. Model hrotu bol vyhotovený v plastelíne, následne zaformovaný do sádrovo-silikónovej formy. Samotný hrot je dutý, vytvorený z epoxidovej živice, čiastočne vystužený sklolaminátovou textíliou. Chýbajúce miesta v kameni boli dopĺňané minerálnym tmelom Restauromortel od firmy Remmers s rovnakou farebnosťou a štruktúrou ako pôvodný kamenný povrch. Chýbajúca hmota v betónovom sekundárnom bloku na spodnom

SCHODISKOVÉ STUPNE, ODSEKÁVANIE CEMENTOVÝCH TMELOV

TMELENIE POVRCHU SCHODISKOVÉHO STUPŇA

TRHLINA V PODSTAVCI

schodiskovom stupni bola dotmelená zmesou vápna, rímskeho cementu a piesku so štrkom vhodnej frakcie. Hrot a kopija sv. Floriána a uvoľnená kovová kramla zo spodného schodiskového stupňa boli nalepené na dvojzložkové epoxidové lepidlo Akemi.

Zlátenie a ochranné nátery

V rámci zlátenia kovových prvkov na stĺpe a hrote kopije bol ich povrch natretý jedným náterom čiernej lesklej farby Alkyton. Po vyschnutí náteru bola aplikovaná vrstva olejového mixtionu a do nej pokladané plátky 24-karátového zlata. Rovnako na mixtion boli zlátené atribúty, ornament a pásiky na zemeguli vyhotovené v kameni. Zábradlie bolo natreté dvoma vrstvami čiernej matnej farby Alkyton. Tmelené miesta v kameni boli po vyzretí minerálneho tmelu farebne tónované lazúrnymi farbami Steinlasur od firmy Keim.

Trhlina na podstavci

Zaujímavou sa ukázala horizontálna trhlina v podstavci. Trhlina bola zatmelená cementovým tmelom, ktorý ju schovával pred okom pozorovateľa. Po odstránení nepôvodného tmelu bola však táto čierna ryha výrazná a nepriehľaditeľná. Ako najpravdepodobnejšie sa javí vznik tejto trhliny už v kameňolome, kde bol blok kameňa, určený na podstavec stĺpu, oddelený od skalného masívu a zrejme nahrubo sekaný do tvaru valca. Pravdepodobne počas týchto prác došlo k roztrhnutiu bloku. Šírka trhliny je premenlivá, čiže plochy a hrany zlomu boli nerovnako opotrebované počas ich manipulácie v lome a počas prevozu do

SÚSOŠIE BOHA OTCA A JEŽIŠA KRISTA, POLOVIČNÉ OČISTENIE

Rajca. Pri skladaní stĺpu na námestí v Rajci si majstri pomohli trojicou kovových kramlí, osadených vertikálne do stien podstavca, aby zviazali tieto dve odtrhnuté polovice kamenného bloku k sebe.

Skrýty letopočet

Texty na podstavci obsahujú v sebe zakódovaný chronogram, čiže letopočet skladajúci sa z rímskych číslic. Tieto číslice sa nachádzajú v slovách latinských textov, ich veľkosť prevyšuje ostatné písmená.

SOCHA SV. FLORIÁNA, POLOVIČNÉ OČISTENIE

Týmto letopočtom je rok 1818. Tento letopočet sa nachádza aj na spodnej časti podstavca spolu so skratkou ANNO. Odlišný rok vyhotovenia má oplotenie pamiatky, keďže sa na kovovej bránke oplotenia nachádza letopočet 1826.

• Text na čelnom segmente podstavca:

DEO VERO
VNI IN ESSENTIA
TRINO IN PERSONIS
ET SANCTO FLORIANO
LAETE DEDICAT

• Text na pravom segmente podstavca:

EX
LIBERIS OBLATIS
CIVIVM DE RAIECZ
PIE POSITA

• Text na ľavom segmente podstavca:

CVRA
ET INSPECTIONE
IVDICIS
IOSEPHI SIMKO

Po úspešnom zreštaurovaní pamiatky, bol stĺp slávnostne požehnaný 24. júna 2022.

Mgr. art. Martin ŠUMAJ,
člen Komory reštaurátorov

11x snímky: autor článku

SOCHA SV. FLORIÁNA, STAV PRED REŠTAUROVANÍM (vľavo) A STAV PO REŠTAUROVANÍ

TROIČNÝ STĽP V RAJCI V HISTORICKO-ETNOLOGICKOM KONTEXTE

Výskyt Trojičných a rovnako aj morových, či Mariánskych stĺpov na Slovensku predstavuje v rámci umeleckého staviteľstva špecifickú kategóriu. Podľa dostupných informácií sa na Slovensku nachádza približne 34 Trojičných stĺpov (Nociarová 2020) a ich existenciu pripisujeme nielen dôvodu úcty k Najsvätejšej Trojici, ale aj ochrane pred živelnými katastrofami, či chorobami, ku ktorým radíme aj mor, prípadne ako následné poďakovanie preživších. Súvis Trojičných a morových stĺpov je teda zjavný a ozrejníme si ich význam v kontexte histórie, ale aj etnológie.

Morové epidémie predstavovali na našom území jednu z najväčších epidemických hrozieb. Podľa ľudových povier a tradícií bol mor Božím trestom za ľudské hriechy a jeho roznášanie po zemi bolo úlohou smrti v podobe ženskej postavy. Aj napriek tomu, že liečba tejto choroby bola už od konca 17. storočia v rukách štátu, až do ukončenia jej výskytu v 18. storočí existovalo množstvo ochranných rituálov, nosenie amuletov, odriekanie modlitieb a prislúchajúcich povrových predstáv (Zajonc, 1995). Obdobne ako morové stĺpy vznikali aj Mariánske stĺpy, ktoré boli tiež vystavané ako poďakovanie za prežitie epidémií alebo iných chorôb, či na znak úcty k Panne Márii. Všeobecne sa mnohé stĺpy zasvätené Panne Márii alebo Svätej Trojici označujú aj ako morové, prípadne len trojičné, či Mariánske. Trojica týchto stĺpov má jasnú kontinuitu a bez ohľadu na sakrálnu podstatu mali všetky typy najvýraznejší súvis s ľudskou vďakou.

Stĺp, ktorý sa týči na súčasnom Námestí SNP v Rajci je označovaný ako Trojičný z dôvodu jeho zasvätenia Najsvätejšej Trojici a zároveň Svätému Floriánovi. Svätá Trojica, latinsky označovaná ako Trinitas Dei, označuje jednotu človeka a Boha v nekonečnej láske a teda Boha v trojjednosti troch Božských postáv: Boha Otca, Boha Syna a Boha Ducha svätého. V cirkevnej dogme sa Trojjednosť uviedla rokom 381 a v 14. storočí sa ustálila ako cirkevný sviatok.

Označovanie Svätej Trojice býva rôzne a veľmi často sa stretávame so znázornením trojuholníka ohraničeného sväto-

žiarou s Božím okom uprostred, ktoré všetko vidí (Danglová, 1995).

HISTORICKÝ KONTEXT TROIČNÉHO STĽPU V RAJCI

Stĺp bol slávnostne osadený a vztyčený v roku 1818 zásluhou vtedajšieho richtára Jozefa Šimka. Postavili ho aj vďaka štedrým finančným darom obyvateľov Rajca. Pri samotnom opise Trojičného stĺpa je potrebné spomenúť, že stĺp sa skladá z troch základných častí: z valcovej pätky, štíhleho drieku so štvorcovým prierezom a nakoniec z bohato profilovanej hlavice. „Dvojdielnu pätku členia tri vertikálne lízény. V jej hornej časti sa po obvode v troch samostatných poliach nachádzajú kartuše s latinských textom. Na čelnej kartuši „DEO VERO / VNI IN ESSENTIA / TRINO IN PERSONIS / ET SANCTO FLORIANO / LAETE DEDICAT“, na ľavej „EX / LIBERIS OBLATIS / CIVIVM DE RAIECZ / PIE POSITA“ a na pravej „CVRA / ET INSPECTIONE / IVDICIS / IOSEPHI SIMKO“ („Pravému Bohu v bytí jedinému v troch osobách a svätému Floriánovi venované s radosťou, z dobrovoľných zbierok rajeckých občanov zbožne postavené za starostlivosti a dohľadu richtára Jozefa Šimka“). Čelná textová kartuša je navyše na sokli stĺpa arabskými číslami zdobená vročením 1818.

Najvýraznejšou dominantou stĺpa je spomínané súsošie Najsvätejšej Trojice, ktorej pohľad smeruje na východ. Umiestnené je na vrcholovej profilovo výraznej hlavici stĺpa a súsošie tvorí postava Krista s kri-

žom, Boha Otca so žezlom a symbol Ducha Svätého, pričom je dodržaná základná pyramídová forma v zmysle Apoštolského vyznania viery. Medzi Kristom a Otcom je v strede umiestnená zemeguľa, pod ktorou sú pri nohách oboch figúr umiestnené tri hlavičky putti (hlavičky anjelov s krídlami, pozn. autori). Sochárska kompozícia je dotvorená svojím vrcholom, ktorý predstavuje kruhový terč a vlnité lúče svätožiary. Práve na tomto mieste sa v strede nachádza holubica s roztvorenými krídlami, ktorá symbolizuje Ducha Svätého. Celé súsošie je obkolesené nízkym plotom s ôsmimi kamennými stĺpkami. Celkový tvar plota predstavuje pravidelný osemuholník a celé súsošie je vystavané v strede vnútornej plochy na dvojstupňovom kamennom platô kruhového pôdorysu (Trojičný stĺp ©2022).

V súčasnosti však nemôžeme vnímať Trojičný stĺp prioritne iba ako umeleckú architektonickú stavbu, pretože je potrebné nahliadnuť aj na dôvody jeho vzniku. Aj keď tie všeobecne známe dôvody už boli spomenuté, za každým stĺpom či súsoším sa vynímal osobitý príbeh.

Ten rajčanský sa spája s osobou vtedajšieho richtára Jozefa Šimka, ktorého nám vo svojich dnes už historických zápisoch ozrejmjuje Ján Machalický v roku 1902:

„Jozef Šimko bol kotlársky tovaryš, rodom z Turca, tam stejne bývajúci. Keď Rajec mesto asi roku 1810 pivovarské náradie a varenie piva do života uviesť zamýšľalo, vtedy obežným listom vyzvalo kotlárov, ktorý by taký kotol zriadiť náchylný bol? Prihlásil sa teda otázny Turčan, ktorý žiadany, cieľu zodpovedný kotol aj skutočne zostavil. Po ukončenej práci, jako všeobecne vítany mladík aj v Rajci zostal, tam sa oženil to jest do domu uhelného pri apatéke jestvujúceho ku jednej dcére priženil, remeslo kotlárske konal a tak prospešne pokračoval, že vítaným mužom na široko, ďaleko známym zostal. Dôchodok jeho sa množil, Šimko role nadobúdal, dom na tedy drevený zbúral a na včulajšiu formu vymuroval. Kapitále sporel, na stolicu richtársku povýšený bol, dcéru jedínú Veronu za Adama Huljaka vydal, tohoto zaťa za notára mestského vyvolil dal a tak zjednotenýma silami majetok rozmno-

žoval. Toto ale len jeho domu a jeho osoby sa týkalo, že ale dobrého a pamäti hodného pre mesto jako richtár vykonal a zanechal, to krátkym perom spomeniem nasledovne:

Šimko Jozef „Štátu Sv. Trojice“ z kameňa na prostred rýnku stojácej a figúru sv. Floriána ozdobený on svojim nákladom uvenčil a železnými šramkami opraviť dal“ (Machalický, 1902).

Jozef Šimko teda zohrával pri výstavbe rajeckého Trojičného stĺpu rozhodujúcu úlohu. Tá v konečnom dôsledku rozhodla o sakrálnej dominante námestia.

Výskyt Trojičných stĺpov môžeme sledovať v historickej línii od 80. rokov 17. storočia v bývalej habsburskej monarchii. Najčastejšie sa ako prototyp morových a Trojičných stĺpov uvádza viedenský Trojičný stĺp na námestí Graben, ktorý bol vysvätený v roku 1693 na podnet cisára Leopolda I. Historický exkurz k tomuto stĺpu uvádza, že keď cisár kvôli morovej epidémii opúšťal Viedeň, sľúbil, že po jej skončení dá vystavať morový stĺp, čo aj splnil. Práve týmto stĺpom boli inšpirované stavby ďalších po celej Európe (Nociarová, 2020).

SÚVIS SO SVÄTÝM FLORIÁNOM

Zápisy historikov ozrejmujú, že Trojičný stĺp vznikol nielen z úcty k Svätej Trojici, ale tak, ako bolo spomenuté v predchádzajúcich textoch, mal chrániť mešťanov pred zničujúcimi epidémiami a prírodnými katastrofami. Zároveň je na vysunutej rímse valcovej pätky umiestnená socha, respektíve plastika Svätého Floriána. Jeho zobrazenie je v tradičnom brnení rímskeho vojaka s džbánom, tečúcou vodou, zásta- vou a plášťom (Trojičný stĺp ©2022).

Svätý Florián je v kalendári svätcov uctievaný 4. mája a drží patronát nad požiarnikmi, kominármi, habánskymi hrnčiar- mi, tiež je ochrancom pred záplavami, ohňom a neúrodou. Prívlastok svätý získal za svoju mučenícku smrť, pretože neodoprel kresťanskú vieru a preto bol 3. mája 304 zhodený do rieky Enns v Rakúsku s mlyn- ským kolesom na krku. Kult svätého Flo- riána ako ochrancu pred ohňom sa na Slovensku rozšíril najviac v 18. storočí zo

spomínaného Rakúska. V obciach, kde bola postavená socha svätého Floriána, sa v deň jeho zasvätenia konali procesie, pričom dôležitú úlohu zohrávali požiarnici, či kominári (Feglová – Danglová, 1995). Historické zápisy však dokazujú, že aj napriek ochrane v podobe Trojičného stĺpu a plastike svätého Floriána, boli hrozby pred požiarmi realitou. Ako však z histórie

be predstavovalo polovicu všetkých dreve- ných domov v Rajci. Oheň okrem vymeno- vaného pohltil aj celé hospodárske budovy, výrobné prostriedky, ale tiež zásoby, doby- tok, peniaze a v konečnom dôsledku druhý požiar znamenal výrazný priemyselný úpa- dok mesta (Kalesný a kol., 2018, s. 22).

Aj napriek živelným katastrofám, ktoré Rajec postihli, veriaci ľud sa nikdy neprestal utiekať pod ochranu Najsvätejšej Trojice a svätého Floriána, ktorí sa stali ich nepí- sanými patrónmi. Dominanta námestia sa vynára aj v spo- mienkach súčasných obyvatel- ťov v spojitosti s rôznymi asociá- ciami:

„Pri stĺpe sa každý veriaci prežehnal, s úctou naň pozrel. Vždy bol takou najkrajšou sú- časťou námestia. A dokonca, aj keď bývali rôzne kresťanské sviatky, bývalo využívané aj sa- motné námestie. Napríklad na Božie telo, keď boli na námestí urobené také malé oltáriky a ta- diaľ prechádzala celá procesia. Aj keď bola nejaká slávnosť svä- tého, tiež sa okolo námestia a Trojičného stĺpa prechádzalo. Je naozaj krásny“ (muž, 80 r., Rajec). Obyvatelka Rajca dopl- ňa, že podľa rozprávání starých ľudí sa pri stĺpe modlievalo v ča- se, keď mala byť voľba mestské- ho richtára (žena, 74 r., Rajec).

REŠTAUROVANIE TROIČNÉHO STĽPU V ROKU 1993
(snímka: zbierka Mestského múzea v Rajci)

vyplýva, katastrofálne následky akýchkoľ- vek požiarov v mestách a dedinách boli zdôvodňované aj počas celého 19. storo- čia, predovšetkým stále najrozšírenejšou drevenou architektúrou.

Po osadení Trojičného stĺpu v roku 1818 a podľa informácií od Františka Kales- ného, došlo po uvedenom roku k dvom roz- siahlym a zničujúcim požiarom. V zime 21. decembra 1841 požiar zachvátil a zničil 7 kuriálnych, 119 meštianskych domov a 32 stodôl. Ešte zničujúcejšie následky mal požiar, ktorý vypukol v nočných hodinách v roku 1856. Za veľmi krátky čas oheň zničil 375 drevených domov v meste, čo v tej do-

OSUD TROIČNÉHO STĽPU V ROKU 2022

Trojicný stĺp za svoju viac ako 200 ročnú existenciu podliehal nielen rôznorodým vý- kyvom počasia, ale zároveň absentujúcej odbornej reštaurá- torskej starostlivosti. Tá bola prevedená čiastočne v roku 1993 pri príle- žitosti 800. výročia prvej písomnej zmienky o Rajci a v plnom rozsahu v rokoch 2021 – 2022 pod vedením reštaurátora Mgr. art. Martina Šumaja. Reštaurátorské práce boli realizované aj prostredníctvom finančného príspevku Oblastnej organizácie cestovné- ho ruchu Rajecká dolina vo výške 3 000 eur, Mesto Rajec prispelo sumou 10 200 eur.

Po úspešnom reštaurovaní Trojičné- ho stĺpa vedenie mesta obdržalo rozsiahly dokument pod názvom „Dokumentácia vy- konaných reštaurátorských prác“.

Pamätným dňom sa stal 24. jún 2022, kedy bolo vykonané požehnanie Trojičného

**24. JÚN 2022 – RAJECKÝ DEKAN PETER HLUZÁK
POSVÁČUJE ZREŠTAUROVANÝ TROJIČNÝ STĹP**
(snímka: MSÚ Rajec)

stĺpu za účasti dekana Rajeckej farnosti Mgr. Petra Hluzáka, primátora mesta Rajec Ing. Milana Lipku a širokej verejnosti. Po slávnostnom požehnaní nasledovala svätá omša v Kostole svätého Ladislava, ktorú celebroidal biskup Mons. Doc. ThDr. Tomáš Galis, PhD. Reštaurátorské práce nielen zachránili a oživilili vizuálnu podobu Trojičného stĺpu, ale ozrejmili informácie, ktoré dovtedy neboli všeobecne známe. K najzaujímavejším zisteniam patrí odhalenie chronogramu, čiže ukrytých číselných údajov. V čelnom, ľavom a pravom

nápise na podstavci sú veľkostne zvýraznené písmená, predstavujúce rímske číslice, ktorých súčet je vždy rovnajúci sa roku jeho postavenia, teda 1818. Okrem toho vďaka spomenutému reštaurátorovi vieme, že oplatenie súsošia bolo dostavané v roku 1826, čiže osem rokov po osadení Trojičného stĺpu.

PhDr. Júlia MARCINOVÁ, PhD.,
etnologička Mestského múzea v Rajci

Ing. Ján JASENOVEC, PhD.,
prednosta MsÚ Rajec

Zoznam použitej literatúry:

- DANGLOVÁ, Oľga. 1995. Trojica. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2*. Bratislava: VEDA 1995, s. 266.
- FEGLOVÁ, Viera – DANGLOVÁ, Oľga. 1995. Florián. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava: VEDA 1995, s. 139.
- KALESNÝ, František a kol. 2018. *RAJECKÁ dolina*. Rajec: Mesto Rajec 2018, 413 s. ISBN 978-80-570-0249-9.
- MACHALICZKÝ, Ján. 1902. Opis pôvodu a pokračovanie ve vyvinutiu jeho složené od Jána Machaliczkého, rodáka tunajšieho roku 1902 v mesiaci Máji, v Liptovskej Nemeckej Lupči. Osobné spisy Jána Machaliczkého.
- NOCIAROVÁ, Anna. 2020. Európa: *Morové stĺpy – kamenní svedkovia víťazstva nad epidémiami II. (1)*. [online]. [cit. 2022-09-05]. Dostupné na: <https://www.infoglobe.sk/cestovatelsky-sprievodca/europa-morove-stlpy-kamenni-svedkovia-vitazstva-nad-epidemiami-ii-1/>
- *Trojičný stĺp*. ©2022. [online]. [cit. 2022-09-04]. Dostupné na: <https://rajeckepoklady.sk/trojicny-stlp/>
- ZAJONC, Juraj. 1995. Mor. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava: VEDA 1995, s. 371.

RAJECKÝ TROJIČNÝ STĹP NA ZAČIATKU 20. STOROČIA (snímka: zbierka Mestského múzea v Rajci)

KNIHA O VLADIMÍROVI KOMPÁNKOVI

Vladimír Kompánek. Rajecký rodák.
Zost. Miloslav Smatana,
Ján Jasenovec, Richard Köhler.
1. vydanie. Rajec: Mesto Rajec 2022.
128 s. ISBN 978-80-570-4145-0.

Vďaka Mestu Rajec a jeho vedeniu v zastúpení primátorom Ing. Milanom Lipkom, ktorý realizáciu knihy osobne podporil, sa podarilo iniciovať vydanie publikácie, ktorá približuje jedného z najvýznamnejších rajeckých rodákov nielen ako majstra výtvarnej a slovnej výpovede, ale tiež – a to predovšetkým – ako človeka a Rajčana. Kniha vychádza aj v súvislosti s výročím narodenia V. Kompánka – v roku 2022 si totiž pripomíname 95 rokov od jeho narodenia.

Aktuálny knižný počin nemá byť faktografickým výpočtom životných a tvorivých udalostí či osudu umelca, približuje ho skôr v esejistickom rozprávaní a mozaikovitom skladaní čriepkov jeho životných krokov. No nielen tých, čo ho preslávili a zaslúžene zapísali jeho meno na zoznam významných umeleckých osobností minimálne európskeho formátu, ale aj krôčikov všedných, pokorných a skromných, bez ktorých by život každého človeka mohol len ťažko napredovať.

Ústredný text knihy nie je okázalým rozprávaním o Kompánkových výtvarných, sochárskych, slovných či iných umeleckých krokoch a často nespútaných, ostro, no

Finálna príprava najnovšej knihy o Vladimírovi Kompánkovi nazvanej **Vladimír Kompánek. Rajecký rodák** čakala v pomyslenej zásuvke nerealizovaných predsavzatí na svoj zrod niekoľko rokov. Pravda, v minulosti vyšlo viacero publikácií približujúcich dielo a odkaz slávneho rajeckého rodáka, avšak pomerne málo známy zostal rozmer bližšieho poznania umelca, jeho detstva, školských a študentských čias, niektorých etáp jeho umeleckej tvorby a v konečnom dôsledku i hlbšie prezentovanie V. Kompánka ako rodáka z Rajca úzko spätého s týmto mestom a regiónom.

presne rezaných umeleckých počinoch; a vlastne ani pestro zastúpená plejáda fotografií zo života a tvorby umelca nepredstavuje len konkrétne reprodukcie a demonštrovanie jeho diel. Autori publikácie sa usilujú priblížiť niektoré z podstatných umelcových výtvarných aj slovných posolstiev tak, že oba hlavné komponenty knihy – textový i výtvarný – vzájomne prepájajú a dopĺňajú, pričom z nich skladajú mozaikovitý obraz umelcovho života, jeho práce, výsledkov a úspechov. Nekladú pritom dôraz na jeho dosiahnutý rozmer svetskej slávy, ich ambíciou je priblížiť výnimočného človeka a jeho svet vo svetle každodennosti ľudského prežívania. Sám Kompánek premietal videný svet do línií, obrazov, kompozícií, drevených monumentov a sôch spôsobom jednoducho priezračným, výpovedným a hlboko oslovujúcim. Autori knihy sa preto pokúšajú načrtnúť majstrov obraz tak, ako ho on sám predstavil prostredníctvom svojej práce, spomienok a ako ho zakódoval do jedinečných prehovorov, ktoré majú odovzdať večné tajomstvo minulosti v podobe posolstva tým, čo prídu po nás.

Textová časť zachytáva a reprodukuje niektoré vybrané myšlienky V. Kompánka, ktoré postupne kládol na papier už od študentských čias vo forme poznámok, komentárov, kratších reflexií a rozsiahlejších úvah. Pomocou zapísaných myšlienok – vlastne jeho vyznaní – sa ešte zreteľnejšie črtá silueta umelca a jeho vzťah k rodnému Rajcu a aj obraz jeho citlivého vnímania skutočnosti detskou i dospelou dušou.

A napokon, knihu prirodzene a spon-tánne ozvlášťujú i výpovede umelcových dcér, ktoré svojisky a originálne spomínajú

na svojho otca cez prizmu detstva a spoločne prežitých chvíľ.

Vďaka precíznemu a minucióznemu spôsobu práce fotografa s obrazovou zložkou knihy a tiež citlivej práci grafikov a ich vnímavému prepojeniu a originálnemu spracovaniu prezentovaného slovného i obrazového materiálu, dostávajú poznatky sprístupnené v publikácii o Vladimírovi Kompánkovi nový rozmer a vytvárajú pôsobivý a vzácny obraz aj o jeho doteraz málo poznaných životných chvíľach.

Miloslav SMATANA,
Ján JASENOVEC, autori

2x snímka: archív MsÚ Rajec

**V TLAČIARNI - NÁHLAD NA PRVÉ LISTY
KNIHY VLADIMÍR KOMPÁNEK**

RAJECKÝ RODÁK JÁN MACHALICKÝ

Svedčí o tom i fakt, že meno tohto rajeckého rodáka sa v rôznych súvislostiach objavuje viackrát v rajeckej kronike, najčastejšie v spojitosti so spisom nazvaným *Rajec, opis pôvodu a pokračovanie ve vyvinutiu jeho zložené od Jána Machalického, rodáka tunajšieho, roku 1902 v mesiaci Máji, v Liptovskej Nemeckej Lupči*.

O tomto texte sme sa krátko zmienili na stránkach *Spravo- dajcu mestského múzea* (ďalej SMM) v našich príspevkoch v rubrike *Čriepky z kroniky Rajca* (SMM, 2018, s. 5 a 2019, s. 9), kde sme spomenuli, že obsahuje zápisy a informácie nielen o dávných počiatkoch Rajca a jeho obyvateľoch, ale aj o miestnom kostole a kňazoch, rajeckých školách a prvých učiteľoch v mestečku, o slávnych obyvateľoch mesta z rádu františkánov a i. Z Machalického spisu sa čitateľ môže dozvedieť aj „voľačo o Jurisdikcii rajeckej“, môže si prečítať zopár rajeckých povestí či výklad pôvodu názvu Rajec, zoznámiť sa s privilégiami mestečka a s minulosťou tzv. „dobrobytu rajeckého“, dozvedieť sa o nešťastiach, ktoré postihli miestnych obyvateľov a pod.

O zápisoch J. Machalického sa zmieňuje i významný národopisec František Kalesný, ktorý sa počas svojich etnologických výskumov v Rajeckej doline na prelome 50. a 60. rokov zaoberal históriou rajeckej oblasti pomerne podrobne. Kalesný v tom čase zhromaždil viaceré dôležité dokumenty kvôli bližšiemu poznaniu histórie ľudu Rajeckej doliny, hlavne v súvislosti so samotným mestom Rajec (napr. zoznam rajeckých remeselníkov z r. 1774, cechové artikule viacerých cechov, registry a iné doklady), ktorými sa usiloval umocniť vlastné tvrdenia prezentované vo svojej výskumnej práci a poskytnúť tak dokumentárne dôkazy o živote ľudu Rajeckej doliny od dávných dôb až po vtedajšiu súčasnosť. Je zaujímavé, že okrem rôznorodého dokumentačného materiálu spomína i zmieňovaný spis J. Machalického a v ňom opisovanú históriu Rajca, pričom s mnohými uvádzanými a zverejnenými údajmi tohto rajeckého rodáka Kalesný konštruktívne polemizuje. Vo svojom vedeckom výstupe z uvedených výskumov nazvanom *Ľud Rajeckej doliny* (Kalesný, 1961) prepis Machalického rukopisu o Rajci dokonca uverejnil (porov. Kalesný, 1961, s. 319 – 338). Úradný zápis uverejnený v závere opisu písomnosti a nasledujúce slová potvrdzujú pravosť uverejneného dokumentu: „*Tento opis bol zhotovený z opisu pôvodiny prepožičaného od Jozefa Kállayho, učiteľa, bývalého kronikára z Rajca, ktorý uvedené spomienky Jána Machalického uchraňoval na ciele historickej pamiatky*“ (Kalesný, s. 338).

Úradný zápis bol zhotovený dňa 27.1.1958 v Rajci. Podpísala ho miestna archívarka a vtedajšia zamestnankyňa MNV Anna Uhláriková; zápis bol opatrený okrúhlou pečiatkou Rady miestneho národného výboru v Rajci a vlastnoručne ho podpísal aj vtedajší tajomník Miestneho národného výboru v Rajci Viktor Beňo (porov. Kalesný, 1961, s. 337 – 338).

Isté je, že Machalický spísal svoje poznámky, postrehy a zistenia o Rajci v roku 1902 v Liptovskej Nemeckej Lupči ako 77-ročný. Potvrdzuje to nielen vyššie uvedený úradný zápis a pomenovanie (nadvpis) jeho „pamätí“, ale tiež aj jeho slová citované z opisu Machalického spisu:

Jedným z pomerne málo známych rodákov mesta Rajec bol Ján Machalický. O jeho činnosti späté s týmto mestečkom sa vo všeobecnosti mnoho nevie, no existujú viaceré indície, ktoré ukazujú na Machalického bádateľské aktivity dotýkajúce sa dávnejšej histórie Rajca.

„*Spis tento zložil som na pamiatku mojeho 77-ho veku, dôkazom toho, že som syn rajecký, že som si nechal záležať na tom, abych rodisko moje pôvodne poznal a poznali aj tí, ktorým snád' záležať bude vedieť dačo o obci jejich a budúli mať trpezlivosť čítať toto, čo im asnád' aj na ťarchu padne. Ja som pôvodu skúmal a hľadal čo som kde vynaísť môhol a tak som aj písal, včul druhý nech číta a vysloví kritiku svoju nad historizáciu moju a jestli som neišiel pravú koľajú, nech ma napraví a s kontrastnými dôvodami skonfunduje ten, ktorému bude snád' známšia vec, ja vďačne príjmem a možno aj za pravú uznám jeho zrelšiu schopnosť. Dané v Liptove v Nemeckej Lupči v mesiaci Máji roku 1902. Ján Machalický.*“ (porov. Kalesný, 1961, s. 337 – 338).

Fakt, že podpísaný autor citovaných slov žil pôvodne v rodnom Rajci a pravdepodobne až neskôr sa presťahoval do Nemeckej Lupče (v súčasnosti Partizánska Lupča, okr. Liptovský Mikuláš) potvrdzuje aj zápis z roku 1974 v rajeckej kronike, podľa ktorého sa o Machalickom zmieňuje v tom čase najstarší obyvateľ mesta Rajec, 94-ročný Blažej Igonda takto: „Na Jána Machalického sa pamätám. Dobré som ho poznal. Mal role a býval v dome terajšieho MUDr. Jozefa Kalužayho.“

Z Machalického citovaných slov je zrejmé, že je otvorený kritickému zhodnoteniu rukopisu a svojej „historizácii“, no odkiaľ svoje spísané poznatky čerpal a nakoľko sú jeho informácie pravdivé nevedno. Je evidentné, že s istými jeho údajmi pracoval aj F. Kalesný, no do akej miery možno všetkým faktom zo spisu rajeckého rodáka dôverovať je otázne. Aj napriek týmto skutočnostiam nemožno nebrať všetky Machalického zápisy do úvahy. A keďže viaceré ním zverejnené údaje sú preukazne pravdivé a prinajmenšom zaujímavé, vrátime sa k najpozoruhodnejším z nich v niektorom z našich budúcich príspevkov na stránkach SMM.

PaedDr. Miloslav SMATANA, Csc.,
absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre,
pracuje v Jazykovednom ústave SAV v Bratislave

Zdroje:

- KALESNÝ, František: *Ľud Rajeckej doliny*. Bratislava: 1961, 580 s. (v rukopise).
- Kronika mesta Rajec.

ČRIEPKY Z KRONIKY RAJCA

16. časť

V poradí 16. pokračovanie našej pravidelnej rubriky na stránkach Spravodajcu Mestského múzea v Rajci (SMM) zachováva kontinuitu s predošlými časťami a verným čitateľom opäť prináša hrst' faktov a zaujímavostí z mestskej kroniky.

Viete napríklad, že...

... okrem roľníckych usadlostí patrili pôvodne k hradu Lietava aj miestne majere? Z nich sa dodávalo vrchnosti na hrade značné množstvo zrna, masla, mäsa, hydiny a iných požívatín. Z majerov dodané a od poddaných zohnané potraviny a plodiny sa uskladňovali v zásobárňach hradu. Lietavské panstvo malo v Rajci majer v blízkosti rímsko-katolíckeho kostola, kde bola (v r. 1974, pozn. MS) umiestnená materská škola. Účty tohto majera podávajú informáciu aj o tom, aké sa na danom území chovali zvieratá a aké plodiny Rajčania pestovali.

RAJECKÝ MAJER PRI KOSTOLE, DNES DOMOV VĎAKY

... v dávnejšej minulosti nemali miestne lesy ani obchodnú a ani hospodársku hodnotu? Tento fakt platil ešte v 14. storočí, čo dokazuje ich nadmierne ničenie a kľčovanie. Drevo sa spotrebúvalo najmä na stavby, na výrobu rozličného náčinia, dreveného uhlia, dechtu a v prevažnej väčšine ako palivo. Sťaté ale aj stojace kmene lesného porastu miestni osídlenci pálili a ničili ohňom. Stopy po takýchto vypáleniskách sa zachovali v lokálnom topografickom názvosloví, napr. v názvoch *Žiar*, *Požehy*, *Pálenisko* a pod. To, že sa aj v blízkosti Rajca niečo podobné dialo, dokazuje i skutočnosť, že medzi Rajcom a Porubskou z jednej strany a Kamennou Porubou a Ďurčinou zo strany druhej ešte do súčasných dní jestvujú polia nazvané *Predné* a *Zadné Požehy*. Poklesom rozlohy lesov nastáva od 16. storočia obrat v ocenení lesov a drevo postupne dostáva určitú hodnotu. Rozvoj hospodárstva a zvýšenie

zaľudnenia spôsobili, že výrobky z dreva začínajú vzbudzovať väčší záujem a dopyt. Obchod z drevom a drevársky priemysel sa v okolí Rajca vyvinuli hlavne v okolí Rajeckej Lesnej a Ďurčinej.

... kedysi rada mesta pozostávala zo 6 – 12 členov? Volali sa *radcovia*, *konzuli*, *senátori* alebo *starší* mesta. Okrem členov rady sa volili aj úradníci a to *mestský notár*, ktorý vybavoval všetku písomnú agendu, spisoval listiny a zapisoval do mestskej knihy.

RAJECKÝ MESTSKÝ NOTÁR GEJZA BALTAY S MANŽELKOU, KTORÝ PÔSOBIL V RAJCI ZA RAKÚSKO-UHORSKA

Mestský kapitán mal na starosti poriadok v meste a podliehal mu *hajtman*, *drábi* i *hlásnici*. *Mladší mesta* (po latinsky *iunior oppidi*, tiež *magazinarius*) mal na starosti mestské sklady, z ktorých vydával na tzv. richtárske assignácie (povolenia) rôznych materiál, napr. dosky, drevo, stavebný materiál, vojakom potrebný ovos, seno, slamu pre kone a pod. V mestečku sa volil aj *pokladník* (*preceptor*), *hajtman*, a tiež *drábi*, *poľní* a *lesní hájníci* a *pastieri*.

... v roku 1959 bol v Rajci zriadený Okresný dom osvety? Stručne sme sa o ňom zmienili už v 8. časti nášho seriálu (SMM, 2014, s. 5), tu priblížime ešte niekoľko faktov. Jeho vedúcou bola Ľudmila Kováčiková z Turčeka. Ako metodička tu pracovala Mária Hercegová zo Serede. Okresný dom osvety mal náročnú prácu, pod jeho pôsobenie spadalo mesto Rajec a 16 okolitých obcí. Medzi iným mal na starosti kolektivizáciu dedín. Vydával žatevné noviny, tzv. fotonoviny, usmerňoval aktivitu osvetových besied na dedinách, kde prácu vykonávali bezplatne rôzni pracovníci, obyčajne tamojší učiteľia. Často navštevovali novo zakladané jednotné roľnícke družstvá, vydávali bleskovky o plnení alebo neplnení úloh a termínov, žartovným spôsobom pranierovali tých, čo brzdili vtedajšiu aktuálnu kolektivizáciu a dokonca prichádzali aj do obcí premietat' krátke náučné filmy.

... niektoré staré (rajecké) slová zachytila aj kronika mesta v časti o rajeckom nárečí? Zápis sme spomenuli v 12. časti našich *Čriepkov* (SMM, 2018, s. 5) s príslubom, že sa k nemu ešte vrátíme. Kronika totiž okrem krátkej charakteristiky miestneho náre-

ŠPACÍR (PRECHÁDZKA)

čia uvádza niekoľko výrazov prezentovaných ako nárečové. Sú to poväčšine slová cudzieho pôvodu, ktoré boli súčasťou slovných zásob najstarších Rajčanov (najmä do 2. svetovej vojny). Ide o slová pomaly sa vytrácajúce zo živej slovnice, no ktoré ešte i dnes živo rezonujú vo vedomí najstaršej (menej strednej) generácie. Dokonca aj mladí ľudia niekedy vedia definovať pôvodný význam slov ako *kasňa* (skriňa), *firhánok* (záclona), *špunt* (zátka), *ľuft* (vzduch), *ksicht* (tvár), *hic* (teplo), *kšeft* (obchod), *šporhel* (sporák), *friško* (chytro), *fertucha* (zástera), *šuster* (obuvník), *bukréta* (kytica) a pod. Kronika uvádza ale i tie, ktoré nie sú bežné pre všetky generácie: *štreka* (dráha), *štación* (stanica), *špacír* (prechádzka), *ringešpír* (kolotoč), *cuk* (vlak), *dach* (strecha), *šamlík* (malý stolík, stolček), *an-cuk* (mužské šaty), *pigľajs* (žehlička), *šifonér* (skriňa), *šafel* (drevená nádoba), *deklík* (obrúsok), *rajs* (ryža), *štrimfle* (pančuchy), *futro* (podšívka), *hornódľa* (ihlica do vlasov), *kolmajz* (železo na natáčanie vlasov), *šlesar* (zámočník), *pras* (lis), *štranek* (povraz), *futlár* (puzdro), *kefa* (pejoratívny názov dievčaťa), *frajľa* (slečna), *cajgnis* (vysvedčenie), *štek* (palica, lata), *himber* (malinová šťava), *braj* (rozvarené slivky), *šlajer* (závoj), *zamerkovať* (zapamätať si, ustrážiť). Slová aj ich významy sme uviedli podľa zápisu v kronike.

... otcom akademického sochára a maliara Vladimíra Kompánka bol rajecký rodák Elemír Kompánek? Od r. 1910 bol učňom v prvom rezbárskom družstve v Rajci u majstra Jozefa Brieštenského, od ktorého sa naučil ovládať praktickú stránku rezbárskeho remesla. Aj keď sa E. Kompánek kvôli vypuknutiu vojny nevyučil, Brieštenský ocenil jeho snahu a prácu a dával mu plat tovariša. E. Kompánek pracoval u Brieštenského až do r. 1929, kedy si otvoril

**JOZEF BRIEŠTENSÝ (v strede v okuliaroch)
SO SVOJIMI PRACOVNÍKMI**

v Rajci vlastnú dielňu. Zamestnával približne 16 – 18 pracovníkov a ešte aj počas 2. svetovej vojny ich u neho pracovalo asi 10. Svoje rezbárske výrobky predával po celej republike, najviac v oblasti Tatier – po jeho tatranských motívoch bol totiž veľký dopyt. Vlastnú dielňu mal až do r. 1950, kedy ju prevzalo výrobné družstvo Javorina zo Spišskej Belej aj s 15 pracovníkmi, pričom dostala názov *Rezbárske družstvo*. I keď bola jeho dielňa prevádzkou Javoriny, návrhy si robil E. Kompánek sám, pričom vyrábala zväčša v tom čase bežné druhy výrobkov. V r. 1952 vzniklo v Rajci výrobné družstvo *Rezbár*, ktorého členom bol spočiatku aj E. Kompánek, no ako bývalý živnostník nemohol ním zostať, preto pôsobil 5 rokov v OSP v Rajci. Neskôr sa do družstva *Rezbár* vrátil a zotrval v ňom až do odchodu na dôchodok. Ako samostatný podnikateľ sa výstav veľmi neúčastňoval, nestačil totiž vyhovieť požiadavkám záujemcov o jeho tovar. Výnimkou bola účasť na výstave v Nitre (1931) a v Spišskej Novej Vsi (1932). Jeho výrobky (najviac s motívom Jánošíka či kamzíka) boli z lipy, duba, jaseňa, brestu, hrušky a boru. Vyrobil asi 500 druhov rezieb a vyučil 18 učňov. Obľuboval rázovité slovenské motívy, irečité kresby a mal hlboký zmysel pre prírodu. Ako náruživého poľovníka ho priťahovali i lovecké motívy. Elemír Kompánek zomrel 4. 12. 1967 v Rajeckých Tepliciach, kde je i pochovaný.

**ŠTÁTNA MEŠTIANSKA ŠKOLA NA NÁMESTÍ V RAJCI
(budova vľavo)**

... len niekoľko dní pred oslobodením Rajca (30. 4. 1945) bol Rajec bombardovaný? Presne 8. apríla 1945 dopadli bomby aj na Meštiansku školu na námestí, číslo 363. Budova školy bola zničená. Našťastie bola škola prázdna, v nedeľu zostali žiaci doma. Keď sa pomery po 2. svetovej vojne ako-tak usporiadali, bolo nutné postaviť novú budovu meštianky. Vyučovalo sa totiž v rôznych nevyhovujúcich miestnostiach: na námestí v dome Mikuláša Uhlárika, na starej fare, v bývalej Orlovni a tiež v bývalom Cenzuálnom dome. Už roku 1946 sa začala plánovať výstavba novej školskej budovy. Obec Rajec darovala štátnej školskej správe pozemok – nehnuteľnosť do výlučného vlastníctva. Projektčné práce spojené s vyhotovením ideových a stavebných plánov vypracoval diplomovaný akademický architekt František Čapka a národná správa firmy Ing. Jasch a Schubrig v Žiline. V novej budove školy sa začalo vyučovať už v školskom roku 1949/50.

(Pokračovanie nabadúce)

Poznámka: Fakty z kroniky uvádzame tak, ako boli zaznamenané. V niektorých prípadoch zápisy upravujeme (najmä kvôli rozsahu), príp. dopĺňame našimi postrehmi a poznámkami.

PaedDr. Miloslav SMATANA, Csc.,
absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre,
pracuje v Jazykovednom ústave SAV v Bratislave
5x snímka: zbierka Mestského múzea v Rajci

RAJECKÝ NÁREČOVÝ SLOVNÍK

15. výber: Lexika súvisiaca s tradičným odievaním, obutím a niektorými pracovnými postupmi pri ich výrobe v rajeckom nárečí. (2. časť: písmená N – Ž)

Aktuálna časť prezentuje nárečové slová tematicky súvisiace s ľudovým odievaním a obutím a nadväzuje na predchádzajúci výber z minuloročného Spravodajcu mestského múzea v Rajci (ďalej SMM; p. SMM, 2021, s. 10 – 13). Aj rajecká mestská kronika sa v kratšej pasáži venuje danej tematike, čitateľom SMM sme ju priblížili postupne v troch častiach rubriky Čriečky z kroniky Rajca (SMM, 2018, 2019, 2020).

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0126/18 Slovník slovenských nárečí.

Poznámka: *Pôvodní obyvatelia Rajca a blízkeho okolia zaiste ešte i v súčasnosti poznajú nezvyčajné nárečové slová, ktoré by mohli pripravovaný slovník rajeckého nárečia obohatiť. Ak sa medzi čitateľmi nájdú takí, ktorí by mali záujem do slovníka prispieť, prosím, aby sa ozvali písomne či osobne autorovi tohto článku (adresa je v redakcii časopisu). Zdôrazňujeme, že nejde o zámerne pripravovanú výskumnú akciu; je to skôr nepriama výzva záujemcom o nárečie, so zámerom zhromaždiť, prezentovať, a tak uchovať pre súčasné i budúce generácie čo najviac z toho, čo ľud Rajeckej doliny sprevádzalo možno stovky rokov: svojský a nenapodobiteľný, originálny jazykový prejav. **Všetkým, ktorí doteraz prispeli a pomohli slovník obohatiť, srdečne ďakujeme.***

Pripomíname, že v aktuálnom výbere sa medzi uvádzanými lexémami nezriedka objavujú remeselnícke výrazy (napr. klobočnicke, tkáčske, obuvnícke, krajčírské a pod.), ktoré úzko súvisia s pracovnými postupmi pri výrobe súčastí odievania, príp. obutia. Niektoré z uvedených slov môžu mať i viaceré významy, napr. *pučovac, podešva, traki, útok, viberaňie, záhreňie, zívac* a i., pričom významy, ktoré nesúvisia s opisovanou témou, pri tematicky zameraných slovách poväčšine nezaraďujeme (napr. pri slove *podešva* uvádzame iba význam „hrubá vrstva kože, gumy, súkna na spodku obuvi, podrážka“, druhý význam „spodná časť nohy, chodidlo“ neuvádžeme).

Značná časť dokladov pochádza z okolitých obcí, predovšetkým z Čičmian, ktorých obyvatelia ešte aj v nedávnej minulosti charakterizovalo (často aj stále charakterizuje) tradičné (príp. novšej dobe viac-menej prispôbené) ošatenie. Pri nárečových slovách sú za doklady uvedené skratky obcí, z ktorých doklady pochádzajú; ich zoznam spolu s ďalšími použitými skratkami a značkami je uvedený napr. v SMM z r. 2017, s. 15.

Tradičné ľudové oblečenie rajeckej oblasti príkladne opisuje publikácia o ľudovom odievaní v Rajeckej doline autoriek J. Marcinovej – Knapcovej a S. Jamečnej s názvom *Z vršku do doliny* (2012), ktorej recenziu uverejnil SMM v r. 2018.

Predložený výber slov dopĺňajú v závere príspevku krátke ukážky zápisu nárečového rozprávania z oblasti Rajca.

nadmetki ž. *pomn.* spôsob upevňovania zberov na riasenej sukni: *nadmetki* (Či)

náprsenka ž. výrazná predná (vyšívaná) časť mužskej sviatočnej košele: *náprsenka* (Či)

nárt m. *čičm.* obuv. vrchná časť obuvi zodpovedajúca priehlavku, priehlavok čičmy: *nárt* (Rj)

návlačka i návlačka ž. *obyč. mn.č.* dlhé (kožené al. vlnené) šnúry, pomocou ktorých sa pripevňovali krpce al. papuče z čiernej vlny na nohu: *Návlačky boľi na krpcoch aj také návlačky na papučoch* (Či)

nohavičky ž. *pomn.* 1. ženské vlnené podkolenky pletené na ihliciach; biele hrubé pančuchy po kolená upletené z nasúkanej vlny na paličkách: *nohavičky* (Či) 2. starosvetské ženské vlnené, ručne pletené pančuchy, ktoré zakrývali celé nohy: *nohavičky* (Fa)

oboje m. vyšívajúci golier na ženských rukávcoch al. na mužských košeliach: *Oboje, to je takí ľimez na rukávcoch na čičmanském kroji* (Rj); *oboje* (Či)

obrus i obruštek m. súčasť ženského odevu: *obrus, obruštek* (Či)

onuca ž. kus látky na omotanie nohy (v bagančiach, čičmách ap.); ovinovačka: *Aj na vojne zme mali ľen onuce* (Rj) **onučka** ž. *zdrob. expr.: Také onučky boľi ftedi* (Rj)

opľecko s. súčasť ženského kroja, horná časť rubáča zakrývajúca hrud' a plecica (obyč. biela a ozdobne vyšívaná): *To uš každá žena mala opľecko* (Či) **opľeciano** s. *zdrob. expr.: opľeciano* (Či)

NÁPRSENKA - ČIČMIANSKY KROJ

OPLECKO - FAČKOVSKÝ KROJ

osnova ž. sústava pozdĺžne napätých nití na krosnách, medzi ktoré sa prepletajú priečne nite pri tkaní: *osnova na krosnách* (Rj)
ošťaťirovac dok. *klob.* ozdobiť klobúk stuhou, prišit' stuhu na klobúk: *ošťaťirovac klobúk* (Rj)
otkatí príd. vytkávaný (o textílii): *otkatá látka* (Či)
pačesné s. *spodst.* i **pačeski** m. *pomn.* odpad pri druhom česaní ľanu al. konopí, menej kvalitné vlákno: *Čo bolo od zrebného cenšie, sa volalo pačesné a čo bolo ot pačesného cenšie, no to už bolo cenké* (Đu); *pačeski* (Đu)
pankeľ m. *čizm.*, *obuv.* pracovný stôl čizmárskych (obuvníckych) majstrov: *Von bol čizmárom, mal šetko, aj pankel'* (Rj)
papuča ž. **1.** *obyč. mn. č.* ľahká domáca obuv: *Daj si papuče, budze ca oziabac* (Rj) **2.** *obyč. mn. č.* teplá plstená obuv s prešívanou podošvou: *Kedz už bola zima a kopu sňahu, tak ceplé papuče zme do koscela noseľi* (Rj) **3.** *kožuš.* drevený nástroj na jemnejšie opracovanie kože: *papuča* (Rj)
párac *nedok.* **1.** rozdeľovať zošité časti látky alebo rozpletať pletenie: *Čo som večer uštrikovala, na druhí dzeň som musela párac* (Rj) **2.** (p. aj **drápac**) odtrhávať (perie) z kostriek, driapať: *Po večeroch sa ženi zešľi, páralo sa perie, šeličo sa povravelo, pospomínalo* (Rj)
párac sa *nedok.* oddeľovať sa na šve: *Po švíku sa mu gace párajú* (Rj)
páraný príd. v spoj. **páraná furma**, **furmička** (Či) – vyšívacia technika, tzv. plnená mriežka
parizér m. *klob.* klobúk vyrobený podľa francúzskeho vzoru (s prieľbinou uprostred): *parizér* (Rj)
partica ž. **1.** *klob.* strecha klobúka: *partica na klobúku* (Rj) **2.** predný okraj čepca: *partica* (Či)

perli ž. *pomn.* náhrdelník zo sklenených perál; koráľkový náhrdelník: *Také perli po mame si zala* (Či)
piadlo s. *obuv.* pomôcka na napínanie vyrábaných predmetov (obuvi, kožíek a pod.): *piadlo* (Či)
plátno s. tkanina z konopnej, ľanovej alebo bavlnenej priadze: *Zrebe, ti sa súkali, to vrecá sa s_teho robeľi, hrupšie, ano, a to jemné, s_teho sa zasek plátno tkalo* (Rj)
podešva ž. hrubá vrstva kože, gumy, súkna na spodku obuvi, podrážka: *Kedisik podešvi aj čosi vidržali, nie jako čuľ* (Rj); *podešva* (Či)
podnoška ž. *obuv.*, *čizm.* predná časť obuvníckeho (čizmárskeho) kopyta: *Čizmári mali podnoški* (Rj)
podvika ž. **1.** obdĺžniková šatka, ktorá slúžila ako pokrývka hlavy alebo sa nosila prehodená cez plecia a prekrižená cez prsia: *podvika* (Rj) **2.** ovinovacia šatka na čepiec, symbol vydatej ženy: *podvika* (Či)
pop m. *obuv.*, *čizm.* lepidlo na obuv, čizmy ap.: *Nakoňec to podlepeľi, najlepšie popom* (Rj)
popelín m. jemnejšia bavlnená al. hodvábná látka: *Mám ešče popelín na blúsku, ľen sa to moc krčí* (Rj)
pradzeno s. zväzok nití, ktorý sa berie z motovidla: *pradzeno* (Đu)
prešteradlo s. súčasť ženského svadobného odevu: *prešteradlo* (Či)
prešivač m. *nov.* robotník, ktorý prešiva podrážky papúč a kapcov: *prešivač* (Či)
prešivačka ž. *nov.* mechanický šijací stroj na prešívanie podrážok: *prešivačka* (Či)
priramek i **prieramek** m. vyšívacia časť rukávov: *priramek, prieramek* (Či)
prišivač m. *nov.* robotník, ktorý prišiva podrážky k zvršku: *prišivač* (Či)
prišivka ž. *obuv.* (p. **kéder**) pásik súkna (kože) na lemovanie topánky nad podrážkou: *prišivka* (Či)
pucovac *nedok.* *klob.* šúchať vyrobený klobúk kefami a morskými hubami (aby bol lesklý): *pucovac klobúki* (Rj)
puolka ž. súčasť ženského odevu, pás plátna, ktorý slúžil na prenášanie detí: *puolka* (Či)
ramfliačik m. *klob.* hrubý povrázok na zahýbanie strechy klobúka: *ramfliačik* (Rj)
rámik m. *čizm.* drevený nástroj, na ktorom sa rozťahovali sáry na potrebnú šírku: *rámik na čizmi* (Rj)
rastľa ž. *klob.* drevený nástroj na vyrobenie strechy klobúka: *rastľa* (Rj)
reformi i **refurmi** ž. *pomn.* starodávne ženské spodné nohavičky: *reformi, refurmi* (Či)
riasa ž. *obyč. mn. č.* záhyby, sklady (napr. na sukni): *riasi na sukňi* (Či)

PAPUČE

PERLI A RUKÁFCE – ČIČMIANSKY KROJ

ríf *m.* jednotka starej dĺžkovej miery, vzdialenosť od konca vystretej ruky po druhé plece: *A_ ja som tkal plátno, a veru som otkal, za dzeň som otkal aj osem rífi. A ríf to je sedzomdzesiat centimetrí (Rj); Potom sa teda to vipočítalo, kelko rífovch budze teho plátna s tých motákvoch (Rj)*

rozhužaní *príd.* majúci opotrebované oblečenie, ošúchaný, otrhaný: *Aľe chojí rouhužané to chlapisko! (Či) • chojí rozhužaní aňi frivalskí žebrák (Či) – nedbá o seba a svoj zovňajšok, chodí v zanedbanom, ošúchanom oblečení*

rubáč *m.* **1.** dlhá ženská košeľa (aj ako súčasť ľudového oblečenia): *rubáč (Đu) 2.* plátenná skladaná sukňa na sviatočné príležitosti: *rubáč (Či)*

rukáfce *m. pomn.* súčasť ženského odevu, krátka vrchná košielka s naberanými rukávami: *Rukáfce mala prv každá žena (Či)*

sára *ž. čižm.* horná časť čižmy: *Parádne čižmi maľi duhé tvrdé sári (Rj)*

sárka *ž. čižm.* krátka sára na čižme al. kapci: *Sárki bývali kratšie (Rj)*

sárovka *ž. obyč. mn. č.* po domácky vyrobená vysoká súkenná obuv, papuča pod koleno: *Ked_e odmäk, sárofkí ňehaj za pecú (Či)*

scvekac *dok. obuv.* kliešťami natiahnuť kožu na kopyto: *Musel scvekac kožu na kopito (Rj)*

servinka *ž.* kožúšok do pásu: *Takú servinku mala na sebe (Rj)*

sfurmovať *dok. klob.* dať klobúku tvar: *sfurmovac klobúk (Rj)*

sirma *ž. garb.* najemno spracovaná farebná koža: *sirma (Rj)*

sľučka *ž.* uško na kabáte, pútko: *sľučka na kabát'e (Či)*

spodňica *ž.* súčasť ženskej bielizne, spodná sukňa: *Spodňica bývala biela, f_páse pekňe riasená (Rj)*

spodňík *m.* spodná sukňa z hrubého domáceho plátna, súčasť pracovného odevu na všedný deň: *spodňík (Či)*

strela *ž. klob.* tenká struna z baraních čriev napnutá na dvoch podstavcoch, na ktorej sa roztrieďovala vlna: *strela (Rj)*

stuška *ž. klob.* v spoj. *dadz do stuški (Rj) – prišiť stuhu na klobúk*
šatečki *ž. pomn.* jednodielne ženské oblečenie: *No tá paňi hej potom akési šatečki spravela na svadbu (Rj)*

šifón *m.* jemné, mäkké (ľanové al. bavlnené) plátno a bielizeň: *To potom prviek bol, volalo sa to šifón a vajs a také šeljajak lepšie... Na tem šifóne sa višivalo akurátne tag maličkost', lebo to bolo strašne drobuňké (Či)*

šic/-ť *nedok. 1.* vykonávať krajčírsku prácu: *To bol téš krajčír tuto vedľa čo ból, ten šil pre tíh oních... želežničiarvoch (Rj) šijac opak.: Pre želežničiarvoh obleki šijali (Rj) 2.* vyšívať: *Ja ot šiesteho roku višívam. Ja som chođela ešte ľen do prvej školi a u_som, bárđe do kútíka som sa dala a u_som šila (Či)*

šicie i **šit'ie** *s.* výšivka: *Šicie ňehala na stole položené (Đu); šit'ie (Či)*

šijareň *ž. nov.* vyšívačská dielňa: *šijareň (Či)*

širák i **širiak** *m.* mužský klobúk: *Na hlave širák a uš si vikračovav (Rj); širiak (Či)*

šľajer *m.* závoj: *šľajer (Či)*

šľuochavňa *ž.* mužská vlnená kukla proti zime a chladu: *šľuochavňa (Či)*

šnajprejt'ľa (p. i **rufšprejt'ľa**) *ž. klob.* drevený nástroj, podľa ktorého sa orezávala strecha klobúka: *šnajprejt'ľa (Rj)*

šnóra, **šnora** i **šnurka** *ž.* priadza skrútená do zväzku (na zväzovanie, sťahovanie, napr. odevu ap.), špagát, motúz: *Naciahľi šnóru a podľa teho sa držali (Rj); šnorka, šnurka (Či) • rovní ako šnóra (Rj) – úplne rovný, vyrovnaný*

šnuptichel' i **šmuchtichel'** *m.* vreckovka: *Čo nemáš šnuptichel'!? (Kp); šmuchtichel' (Šu)*

štajbet'ľa *ž. klob.* štetka na natieranie klobúka glejovitou hmotou: *štajbet'ľa (Rj)*

ŠIRÁK – CHLAPČENSKÝ KROJ Z RAJECKEJ LESNEJ

štajbovac *nedok. klob.* natrieť klobúk glejovitou hmotou: *naštajbovac klobúk* (Rj)
štepovač *m. nov.* robotník spracúvajúci zvršky papúč a kapcov: *štepovač* (Či)
štepovačka *ž. nov.* mechanický šijací stroj na zvršky: *štepovačka na papuče* (Či)

ŠTEPOVAČKA (vpredú, vpravo - zn. Singer)

šťah *m. švík, šev: štích* (Či) * **spodní šťah** (Či) – pevné šitie dvoma ihlami tak, aby sa nite (špagáty) križovali
šťóf *m.* tkanina, látka: *Aj toj kedši kúpela ze tri metre šťófu* (Rj)
štrikovac *nedok.* zhotovovať štrikovaním, pliesť: *Kerési ti mladé vedzia ešče aj štrikovac, ale to už málokerá* (Rj)
štrimfla *ž. obyč. mn. č.* pletené oblečenie na nohy, pančucha; pančuchové nohavice: *Ženi noseři štrimfle* (Či)
štrumpadľe i **štrumpajdle** *ž. pomn.* pás na pančuchy, súčasť ženského spodného odevu: *štrumpajdle* (Rj); *štrumpadľe* (Či)
štrumpľa *ž. čižm.* našité šnúry v čižmách, slúžiace na natáhovanie čižmy na nohu: *štrumpľa na čižmoch* (Rj)
šúchi *m. pomn.* oblečenie, šaty; ľudový odev (všeobecne): *šúchi* (Či)
šuster *m.* remeselník zaoberajúci sa obuvníctvom, obuvník: *Šak tu si mal samého remeselníka, bednári, šustri, krajčíri* (Rj)
švík *m. krajč., čižm., obuv.* miesto, kde je zošitá koža, šev: *Tajeto po švíku sa mu to celé páralo* (Zb)
táčac *nedok.* zvinovať, skrúcať: *Potom sa (ľan) močel, potom sa táčal, potom sa túkel na tukačoch* (Rj)
táľfica *ž. klob.* doska, na ktorej sa váľali filce (pri výrobe klobúkov): *táľfica* (Rj)
traki *m. pomož.* plecnice na držanie mužských nohavíc: *Načo sú ci ti traki?* (Rj) **tráčki** *m. zdrob. tráčki* (Rj)
uriasení príd. nazberaný, nariasený (o odevu): *uriasená sukňa* (Či)
ušic *dok.* zhotoviť šitím: *Jak chcece, ušice héj kožuň, ale riadni kožúšek* (Rj)
útčiť *nedok.* pri tkaní vyplňať osnovu útkom: *útčiť* (Či)
útok *m.* priadza (niť), ktorou sa priečne zatkáva osnova pri tkaní: *Jedno prađeno som dala na útok* (Či)
viberaňie *s. v spoj. viberaňie po riasoch* (Či) – vyšivacia technika, upevňovanie zberov na rubáči
vibľiesc sa dok. vyzliecť sa: *Ľestačel sa aňi vibľiezdz a uš tam bolí žandári* (Rj); *Hñedz ako som prišla z_rinku som sa vibľiekla* (Rj)
vičesac *dok.* česadlom vyčistiť priadzu, ľan, vlnu a pod.: *Čo sa vičesalo, bolo zrebe a čo sa držalo v_ruke, to bolo vlákno s_teho ľenu* (Đu)
virezávaňie *s.* technika vyšivky, prelamovanie: *virezávaňie* (Či)
vistrájac *m. nov.* strihač papúč a kapcov: *vistrájac* (Či)
vlákno *s.* nitkovitý materiál rastlinného pôvodu, slúžiaci na výrobu priadze: *Používalo sa aj vlákno, aj zrebe, ľebo s_teho vlákna sa robelo plátno* (Đu)

vľňiak *m.* súčasť ženského oblečenia, veľký vlnený ručník: *Zakrúcela sa do vľňiaku a pojho, do teho mrazu* (Rj)
vrchňí príd. nosený navrch, zvrchný (o odevu): *vrchňí kabát* (Đu)
vrchoviční príd. v spoj. **vrchovičné plátno** (Či) – strednej hrúbky **začapčiť** *nedok.* dať čepiec neveste, ustrojiť nevestu do čepca: *Mladú ňevestu potom začapčeli* (Či)
zadňík *m. čižm.* zadná časť rámpika na rozťahovanie sár: *Rámik sa to volalo a zezadu to bol zadňík* (Rj)
záhreňie *s. 1.* miesto pod šatami na prsiach: *Chitro som skoval potpísaní papier do záhreňia, abi ho ňevizdel* (Rj) **2.** časť mužskej košeľa, náprsenka: *záhreňie* (Či)
zápona *ž.* zástera (aj ako súčasť tradičného kroja): *A ten mal oblečenú kasaňicu, rukáfce, záponu a išiel do henteho domu a sadnúl si do téj košini* (Fa); *predňia a zadňia zápona* (Či); *zápona* (Đu)
záscera *ž.* pracovné oblečenie chrániace najmä prednú časť šiat: *Ženi mali zásceri alebo aj fertuchi sa povedalo* (Rj) **záscerka, záscerečka** *ž. zdrob. expr.:* *Pre ňu mala též záscerku, ľen takú záscerečku* (Đu)
zašľisuvac *dok. klob.* zlisovať vlnu pomocou handry: *vľnu zašľisuvac* (Rj)
zívac *nedok.* stúpaním na podnože skrižovať (rozdeliť) osnovu (pri tkaní na krosnách): *A to s tími podnožiami, to si prehadzoval. Čo si mal. Ňicelňice, a to ci furd zívalo. A mal si tam oní, ten čunek, prehadzoval* (Rj)
živuotík *m.* horná časť rubáča: *živuotíki z barchetu alebo činovaťe* (Či)

URIASENÁ SUKŇA - DIEVČENSKÝ KROJ Z FAČKOVA

O VIŠÍVANÍ

(výber zo zápisu nárečového rozprávania)

Rozprávačka: **Mária Jantošková** (v čase záznamu 71-ročná; zaznamenané v novembri 1985 v Čičmanoch).

No, mi zme len na roľičke robeli. Bola, pravda, taká no... Málo bolo roľe, na u zme kravičku mali a tag zme sa... Bieda.

Potom, bolo tu papučiarске drustvo, tag som potom sa zamesnala tam. F Čičmanoch. Afe keď brali do drustva, ke drustvo teda založeli, tag ma potom dali ven, ke com nepotpísala drustvo. A ja som nechcela potpísať, lebo ke tam sa málo zarábalo, ja si mišlím, no jako ti dve deti vichovám, keď ničoho nič, aňi na nich som nedostávala, aňi ništ. No tag potom som do Bratislavi šila, višívala tam do téj Ďetvi, či ako. Tag som potom višívala, afe potom ma zas spátka zalí do papučiarne, no tak som si ja tam roki prerobela.

Ja ot šiesteho roku višívam. Ja som chodela ešte len do prvej školi a u som, bärde do kútika som sa dala a u som šila. No mala som do toho chuť! Mňa to strašne bavelo... Toto sa volá perlička. To potom prviek bol, volalo sa to šířón a vajs a také šeljikové lepšie. A potom bolo aj také bavlnkové plátno, jako domáce, aj na tom sa višívalo. Na tem šířóne akurátne tag maličkost, lebo to bolo strašne drobuňinké, vieťe, to len väčinu zme na takéj, no to jako bavlnkové plátenko, to bolo dobré. Čil už oči mám slabé, tedi som videla na tom, čil bi už nevidela. Čil už musím len z okuliarmi. A pri svetle. Taktok sa mi dobre šije, keď tu sa vetkám do kútika do postele a sedím si. Toto, čo s tím višívam, mi to voláme cverni. Nó, cverni to voláme. To sú oranžové, tichto voláme bledožuté, tichto voláme tmavočervené a tag. Najviadz len tito, to sú jako slovenské, tito s tejto... bordové, tito tri barvi sa najviac používajú a tito, ti takéto ti citrónové. Toto si už aj z hlavi začnem sama. To si začnem ot prostrietku a uš pomáli si to viem, keď už nakolko je to, ako mi to viňde, taktok to potom uš toto. A pekne poznať čičmanskú višifku, lebo inđe višívajú kritikovo... Majú to namaľované, potom to po tom šijú. Povrchu. Jako aj keď si spravíte nejaki projekt, keď ide dom robiť, lebo čo. Najprv si spravia nákses. Afe mi nemáme náksesu. Mi toto máme šetko vipočítané len na krížiki. Mi taktok, tri nitki a tri taktok, no takí štvorček, taktok si – jako jeden krížik. Ná keď bi s'e si pomíleli už niekerí krížik, tag vám to už potom nevichodí! To musí na jednu nitku vinst. Ti vzori sa volajú húseňice. To je, že húseňica. Toto sú zas ti kúti. No to sa uš tak... Kúti to volajú. A toto je též húseňička okolo. A toto sa volá, že virezávaňie.

PRÁCE S LANOM

(výber zo zápisu nárečového rozprávania)

Rozprávači: **Jozef Žilinčík** (v texte JŽ; v čase záznamu 77-ročný) a **Mária Žilinčíková** (v texte MŽ; v čase záznamu asi 75-ročná; zaznamenané vo februári 1990 v Rajci).

JŽ: Tuto v Rajšuli boli Močidlá. Tam boli také, no jami, a tam voda stávala a tam lan sa do toho močel. To porobeli teda, čo ti leni a konope močeli. A napusceli tam vodi a to tag... A niže Šuje, čo sú

VYŠÍVANIE ČIČMIANSKEJ VÝŠIVKY

teras tí cesné stavbi, teda čo tam majú údržba cies, čo je, aj tam bolí. To sa tam len močel. Len sa tu pestoval na súkno. No mój starí ocec to bolí garbár. Valcha, tuto bolo za nami valcha, čo tu súkno... Valchi bolí tam, nó. Ná, ženi potom priadli, pravda, ke ca teda dorábál ftedi ten lan.

MŽ: To bolo, ke ca vimočel, usušél, bolí také kladzivá. Drevené, s tím sa to utúklo na špalku a ke ca to utúklo a kedz bolo pekne slunko, dalo sa na slunko pekne, tam to uschlo, ná potom sa to, najprf sa olámalo, ke ca olámalo, no to už običajne sa dávalo...

JŽ: Afe počkaj! Čil poviem o to tučeňie. Viece, to bolo takí, no na čtiroh nohá a bolí, teda, motús, dve dzierki, ces to motús. Tam sa vetkala tá... ten lan, to sa z jednu nohu pricislo, no a to sa aj kedz ból pekní večer po ulicách. A to dziefčence, chlapci chodželi, spef tam bival pri tem a niekedi sa aj kedz už aj pohoscelo, kedz uš takí nejaki chodžel, no to bolo ohromné! Kvoň sa to volalo.

MŽ: Ná potom sa to česalo, lámalo a tak postupne aš prišlo, čo sa to priadlo. Bolo cenké, pravda, čo sa... Potom pazdzerié... pačieski. Pačesné, no. To sa na troje rozdzelal ten len. Najprf sa len strhlo také, to bolo také poohňované, poodzieračné, no to bolo tedi, ten... pazdzerie. Potom čo bolo fajnovjšie, potom druhí ras kec to sciahli, tag už bolo lepšie, no to volali pačieski. No a to, čo už zostalo, to bolo také tuhé vlákno, pekne, jemnučké, to volali cenké. Do takích koláčvoch nasplietali, to dvaná spraveli tich kolá... Koláče to volali.

PaedDr. Miloslav SMATANA, Csc.,
absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre,
pracuje v Jazykovednom ústave SAV
v Bratislave

9x snímka: zbierka Mestského múzea v Rajci

VIAZANIE POVRIESLA
(ŽENA V KROJI Z RAJECKEJ LESNEJ)